

ULUSLARARASI YÖNETİŞİM KRİZİ

LİBERAL ULUSLARARASI DÜZENDE KÜRESEL YÖNETİŞİMİN TEMEL UNSURU OLAN ULUSLARARASI ÖRGÜTLER, BAŞTA BM OLMAK ÜZERE KORONAVİRÜS SALGININDA İYİ BİR SINAV VEREMEMİŞTİR. KÜRESEL YÖNETİŞİMDE YAŞANAN BU ZAFİYET, DEVLETLERİ KENDİ BAŞLARINA TEDBİR ALMAYA SEVK ETMİŞTİR. BU DURUM "ULUSLARARASI TOPLUM" VE İŞ BİRLİĞİNE DAYALI SORUN ÇÖZME FİKRİNE BÜYÜK DARBE VURMUŞTUR.

Birol Akgün

birolakgun@hotmail.com

Çin'in Wuhan şehrinde ilk kez Aralık 2019'da baş gösteren koronavirüsün (Covid-19) hızla yayılması üzerine Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 11 Mart 2020'de pandemi (küresel salgın) ilan etti ve örgütün Acil Durum Komitesi, üç temel amaca yönelik olarak uyarılarda bulundu.

Salgınla mücadelede Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hızlıca uluslararası koordinasyonun sağlanması, ülkelerin yaklaşan tehlikeye karşı hazırlıklı olmaları ve hastalığın tedavisine ilişkin aşı ve ilaç geliştirilmesi için araştırmaların teşvik edilmesi istendi. Ancak BM'nin bir uzmanlık kuruluşu olan DSÖ'nün çağrılarını insan güvenliğine yönelik artan tehlikeyi haber verme anlamında bir alarm zili anlamı taşısa da BM üyelerinde iş birliği yapma konusunda sonuç doğurucu somut bir etkisi olmadı.

İşlevsizlik Eleştirisi

Örneğin BM Genel Sekreteri Antony Guterres, BM'nin bağlayıcı

karar alma organı olan Güvenlik Konseyi'ni koronavirüs gündemiyle acil toplantıya çağıramadı. İzleyen günlerde BM Genel Kurul düzeyinde salgınla ilgili bazı tedbirler almakla yetinirken, DSÖ ise BM'nin en güçlü iki üyesi olan ABD ve Çin arasında virüs salgının kaynağı üzerinden başlayan ve giderek yükselen siyasi gerginliğin ortasında saldırıların ve tartışmaların hedefi haline geldi. Özellikle ABD Başkanı Trump'ın DSÖ'yü Çin'in gizli ortağı olmakla suçlaması ve örgüte yönelik mali desteğini tamamen kesceğini açıklaması kriz ortamında DSÖ'nün siyasi meşruiyetini ciddi şekilde zayıflattı. Aslında pandeminin DSÖ üzerinden tartışılması, uzun süredir derinden sürmekte olan küresel yönetim krizinin patlamasından başka bir şey değildir.

Koronavirüs ile mücadele sürecinde uluslararası örgütlerin rolü ve gücü hakkında yaşanan tartışmalar BM ile de sınırlı değildir. Küresel ve bölgesel anlamda iş birliği yapmak üzere kurulan diğer pek çok uluslararası örgüte yönelik başarısızlık ve işlevsizlik eleştirileri giderek artmaktadır.

Örneğin ulus-üstü (supra national) bir örgüt olan AB düzeninde de pandemi kriziyle mücadelede siyasi, ekonomik ve sağlık alanında kapsayıcı ve koordineli bir iş birliği planı geliştirilememiş; iş birliği, yardımlaşma ve koordinasyon ikili düzeyde, yani devletler arası iş birliği temelinde yürütülmüştür. Virüs salgınının AB'nin güney ülkelerinde (İtalya, İspanya ve Fransa) başlamasından sonra devletler sınır kontrollerini başlatmışlar ve Schengen Anlaşması fiilen askıya alınmıştır. AB üyesi ülke yönetimlerinin aralarındaki eski bölünmeleri bir kenara bırakarak "Avrupa dayanışmasını" göstermelerine yönelik 9 Nisan tarihli Alman-İtalyan ortak çağrısı ise herkesin kendi sorunuyla uğraştığı ve Brüksel merkezli AB kurumlarının işlevsiz ve anlamsız kaldığı derin bir insani kriz ortamında sonuçsuz kalmıştır. Çin ve Türkiye gibi ülkelerin İtalya ve İspanya gibi AB ülkelerine yardım ulaştırmaları da Avrupa halklarının gözünde AB'nin güvenilirliğini iyice sarsıcı ve AB karşıtı ayrılıkçı hareketleri güçlendirici etki yapmıştır.

Benzer şekilde 2008 finansal krizi sonrasında özellikle küresel sorunların tartışıldığı önemli bir platform olarak ortaya çıkan G20 de bu süreçte işlevsiz kalmıştır. Koronavirüs salgını sonrasında telekonferans sistemiyle martın son haftasında yapılan ilk G20 zirve toplantısında koronavirüs ile mücadelede uluslararası dayanışmanın önemi vurgulanmış, dünya ekonomisinin çöküşünü önlemek için ilave kaynak paketleri açıklanmış ama daha ileri kararlar alınamamıştır.

Bir askeri örgüt olan NATO da esasen korona pandemisine karşı hazırlıksız yakalanmıştır. Klasik bir savunma örgütü olan NATO, 11 Eylül sonrasında stratejik belgelerinde terörle mücadeleyi tehdit kaynakları arasına almıştır. 2014 zirve bildirisinde ise doğal afetler, iklim değişikliği ve yaygın sağlık risklerinin artan öneminden bahsetseler de "salgın hastalıklarla mücadele" ittifakın temel belgelerinde yer almamış ve NATO'nun görev ve sorumluluk alanına dahil edilmemiştir. Bu öngörülemez durum nedeniyle son 25 yılın NATO bünyesindeki en büyük askeri tatbikatı olarak planlanan "Avrupa Savunması 2020" tatbikatı Al-

 Donald Trump, DSÖ'yu Çin yanlısı bir tutum sergilemekle suçlayarak DSÖ'ye sağladıkları fonu durdurduklarını açıkladı. Japonya ise DSÖ'nün adının Çin Sağlık Örgütü olarak revize edilmesi gerektiğini belirtti ve DSÖ Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus'un istifasını istedi.

Türkiye uluslararası alandaki bu yeni kazandığı konumunu kullanarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "dünya beşten büyüktür" söylemiyle çoktandır dile getirdiği, daha adil bir dünyanın yaratılması vizyonunu somut reform önerisine dönüştürebilir. Zaman inisiyatif alma zamanıdır.

manya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde yaşanan zorluklar nedeniyle pek çok aşaması ertelenmiştir. Ancak NATO'nun Avrupa-Atlantik Acil Yardım Koordinasyon Merkezi devreye girerek müttefikler arasında acil sağlık yardımlarının ulaştırılmasında koordinasyonu sağlamıştır. Muhtemelen NATO'nun ilk zirve toplantısında salgın hastalıklarla mücadele ittifakın stratejik belgelerine girecektir. Ancak füze savunma sistemi için milyarlarca dolarlık yatırım yapan ve inanılmaz bir askeri lojistik altyapısı bulunan bir örgütün başta kendi üye ülkelerinin vatandaşları olmak üzere yüzbinlerce insanın ölümüne neden olan bir kriz durumunda işlevsiz kalması sıradan vatandaşın gözündeki meşruiyetini sorgulanır hale getirmektedir.

Uluslararası Örgütlerin Geleceği Belirsiz

Bugünlerde siyasiler, uluslararası ilişkiler çalışan akademisyenler ve medya tarafından koronavirüs pandemisi sonrasında küresel siyasetin radikal biçimde değişeceği ve uluslararası sistemin işleyişinde önemli rolleri olan küresel örgütlerin de yeniden yapılanacağına ilişkin argümanlar sıklıkla dile getirilmektedir. Aslında bu beklentileri ihtiyatla karşılamak ve daha geniş bir perspektiften değerlendirmek gerekmektedir. Gerçek şu ki, BM sistemi, literatürdeki adıyla "Liberal Uluslararası Düzen", Küba Füze Krizi, Soğuk Savaşın sona ermesi, 11 Eylül saldırıları ve küresel finansal krizler gibi önemli kırılma anları yaşamış olmasına rağmen, yetmiş yıldır mevcut kurumlar özü itibarıyla temel yapılarını ve işlevlerini büyük ölçüde korumayı başarmıştır. Ancak her kırılma anı sistemde önemli tartışmalara yol açmış, bazı değişikliklere sebep olmuş, sistemin işleyişinde ve kurumlarında düzeltici izler de bırakmıştır.

Son on yılda küresel sisteme yönelik artan eleştiriler BM gibi

ABD Başkanı Trump'ın DSÖ'yü Çin'in gizli ortağı olmakla suçlaması ve örgüte yönelik mali desteğini tamamen keseceğini açıklaması kriz ortamında DSÖ'nün siyasi meşruiyetini ciddi şekilde zayıflattı. Aslında pandeminin DSÖ üzerinden tartışılması, uzun süredir derinden sürmekte olan küresel yönetim krizinin patlamasından başka bir şey değildir.

uluslararası örgütlerin dünyadaki yeni güç ilişkilerini artık yansıtmadığı, işleyişlerinin ve karar alma süreçlerinin adaletsiz olduğu ve küresel krizleri çözmede işlevsiz kaldığı gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Ancak BM'nin daha adil bir temsile dayalı yeniden yapılandırılması talepleri ne yazık ki büyük güçler tarafından kendi ayrıcalıklı statülerini sarsacağı korkusuyla cevapsiz bırakılmaktadır. Bugün de beş daimi üyenin tutumlarına bakıldığında, koronavirüsün liberal uluslararası düzende köklü değişikliklere yol açmayacağını öngörmek gerçekçi bir değerlendirme olacaktır. ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin liberal düzenin sınır-aşan ilişkiler açısından en çok istifade eden güçlerini ve konumlarını devletlerarası karşılıklı bağımlılık ve iş birliği sayesinde konsolide eden devletler olarak mevcut uluslararası sistemin devamından yana olacaktır. Özellikle Rusya ve Çin, Soğuk Savaş döneminde mücadele ettikleri liberal sistemden Soğuk Savaş sonrası dönemde en çok istifade eden ülkeler olmuştur. Rusya'nın

sınır-aşan enerji nakil hatları ile sisteme entegre olması, Çin'in kuşak-yol projesi uluslararası iş birliğini bu ülkeler için elzem kılmaktadır. BMGK'nin beş daimi üyesinin de dahil olduğu ve dünya ticaretinin yüzde 80'ini elinde bulunduran G20 açısından da benzer bir durum söz konusudur.

BM sisteminde köklü bir değişim görünmüyor olsa da bu sistemin en önemli argümanı olan uluslararası örgütlere ilişkin devletlerin yaklaşımlarında kısmi değişimler kaçınılmaz görünmektedir. Liberal uluslararası düzende küresel yönetimin temel unsuru olan uluslararası örgütler, başta BM olmak üzere koronavirüs küresel salgınında iyi bir sınav verememiştir. Koronavirüsün ilk ortaya çıkması, epidemi ve ardından pandemiye dönüşmesi, yani küresel bir tehdit haline gelmesi süreçlerinde küresel yönetim etkili olamamıştır. Tehdidin küresel ölçekteki ilk muhatabı BM ve BM'nin uzmanlık kuruluşu DSÖ tehdidi anlama, algılama, yorumlama, mücadele etme ve mücadele için devletleri koordine etmekte geç kalmış, halihazırda bu koordinasyonu sağlayamamış, küresel yönetimde yaşanan bu zafiyet devletleri kendi başlarına tedbir almaya sevk etmiştir. Bu sebeple koronavirüs pandemisinin devletleri kendi kaynakları ve imkanları dahilinde davranmaya zorlaması (self-help) ve ulusal çıkarlarını önceleme durumunda bırakması, liberal uluslararası sisteminin en önemli sac ayaklarından birisi olan ortak çıkarları ve değerleri olan "uluslararası toplum" ve iş birliğine dayalı sorun çözme fikrine yönelik büyük bir darbe vurmuştur.

Türkiye İnisiyatif Alabilir

Gerçekten de başta güvenlik olmak üzere, ticaret, ulaşım, taşımacılık, haberleşme ve çevre gibi konularda bölgesel ve küresel ölçekli düzenli ve sürekli ilişkilerin, normlar bütünüünün teminini sağlamak amacıyla kuru-

lan uluslararası örgütler, 1945 sonrasında liberal uluslararası sistemin yönetim ve işlev bakımından asıl unsurları olagelmıştır. Bu anlamda uluslararası örgütler uluslararasılaşma ve küreselleşme sürecinin en somut yansıması olarak sunulmaktadır. Ancak koronavirüs pandemisinde BM'nin etkisiz kalması, BM'ye üye ve üye olmayan devletler üzerinde yegane bağlayıcı karar alabilme erki olan BMGK'nin bu salgını küresel ölçekli bir tehdit olarak algılamaması, BM Genel Sekreteri Guterres'in 23 Mart 2020'de "pandemi süresince küresel ölçekli çatışmalara ilişkin ateşkes çağrısı" ile yetinmesi, BM Genel Kurulu'nda koronavirüs konulu ilk oturumun Çin'in salgını uluslararası kamuoyuna duyurduğu tarihten üç ay sonra 2 Nisan'da yapılabilmiş olması, koronavirüs pandemisine yönelik koordineli ve etkili küresel bir mücadeleyi mümkün kılmamıştır.

BM Genel Kurulu 2 Nisan 2020 tarihli ve 270 sayılı kararında (A/RES/74/270) BM sisteminin bütün paydaşlarını BM Genel Sekreteri'nin himayesinde pandeminin sosyal, ekonomik ve finansal etkileriyle küresel etkili ve koordineli mücadeleye davet etmiştir. Genel Kurul 20 Nisan 2020 tarihli ve 274 sayılı kararda ise (A/RES/74/274) koronavirüsle mücadelede aşı, ilaç ve tıbbi ekipmanlara küresel erişimin sağlanması için uluslararası iş birliği çağrısında bulunmuştur. Genel Kurul'un tavsiye niteliğindeki bu kararları BM'ye yönelik küresel algıyı tamir etme bakımından bazı faydaları olsa da bağlayıcılığı bulunmaması sebebiyle küresel yönetim açısından sonuç doğurmayan iyi niyet göstergesi ve temenniden ileri gidememiştir. Bu sebepten dolayı, devletler kendi ulusal mücadelelerini vermek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin koronavirüsle mücadelede "sorun küresel, mücadele ulusal" söylemi, hem bu uluslararası iş birliği ve koordinasyonun sağlanamamasına yönelik bir eleştiri hem de tehditle

Yurt dışında yaşayan Türkler için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla başlatılan koronavirüs tahlilleri kapsamında 75 ülkeden yaklaşık 40 bin vatandaş yurda getirildi. Fotoğrafta, Almanya'dan Dalaman Havalimanı'na gelen uçaktan inen 349 vatandaşın bavullarının belediye ekiplerince dezenfekte edildiği görülüyor. (22 Nisan 2020)

Türkiye'nin koronavirüsle mücadelede "sorun küresel, mücadele ulusal" söylemi, hem bu uluslararası iş birliği ve koordinasyonun sağlanamamasına yönelik bir eleştiri hem de tehditle mücadelede mecbur kalınan çözümü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

mücadelede mecbur kalınan çözümü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Özetle, özellikle 2008 kriziyle başlayan ve Avrupa ve ABD gibi Batı'nın liberal demokratik ülkelerinde yoğunlaşan milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, İslamofobi ve bunlardan beslenen popülist siyasetin yükselişi küreselleşme sürecini tersine çevirmiş (de-globalization) ve uluslararası örgütlere olan güveni sarsmıştır. Denilebilir ki, bugün siyaset, ekonomi ve ticaret alanında artan milliyetçi-korumacı politikaların doğal sonucu olarak liberal uluslararası düzen ve onun üzerine oturduğu kurumsal yapılar ontolojik bir güvensizlik krizi yaşamaktadır. Koronavirüs sürecinde başta BM olmak üzere pek çok uluslararası örgütün sergilediği başarısızlık ve genel anlamda küresel yönetimde yaşanan zafiyetler uluslararası örgütlerin rolleri ve işlevleri konusundaki tartışmaları derinleştirmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle pandemi sonrasında tüm uluslararası kurumlar kendilerini yenilemeleri için güçlü bir reform talebiyle karşı karşıya kalacaklardır ve bu taleplerin hızla karşılanmaması durumunda ters küreselleşme sürecinin hızlanması ve 1945 öncesi Westfalyan egemenlik anlayışına bağlı ve milli devletler sistemine dönüşün ivme kazanması oldukça mümkün görünmektedir.

Bu çerçevede, koronavirüs krizinde sahip olduğu devlet kapasitesini başarıyla kullanarak ve ihtiyaç sahibi her ülkeye yardımcı olarak dayanışmacı bir politika belirleyen Türkiye, dünyada krizle mücadelede örnek ülkelerden biri haline gelmiştir. Türkiye uluslararası alandaki bu yeni kazandığı konumunu da kullanarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "dünya beşten büyüktür" söylemiyle çoktandır dile getirdiği, daha adil bir dünyanın yaratılması vizyonunu somut reform önerisine dönüştürebilir. Zaman inisiyatif alma zamanıdır. **K**